

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА В БІЛОРУСІ ТА В УКРАЇНІ В 1917-1920 РР.

В статті розглядаються питання національно-державного будівництва на території Білорусії та України в 1917-1920 рр. Виділяються особливості та закономірності цих процесів в ході становлення національно-демократичної та радянської форм державності.

Ключові слова: Білорусія, Україна, революція, національний рух, радянська влада.

In article questions of the national and state construction in the territory of Belarus and Ukraine in 1917-1920 are considered. Features and regularities of these processes are marked out during formation of national and democratic and Soviet forms of statehood.

Keywords: Belarus, Ukraine, revolution, national movement, the Soviet authorities.

Основна задача дослідження заключається в аналізі розвитку подій Української революції 1917-1920 рр. та їх впливу на суспільно-політичне та економічне положення в Білорусії; становлення національно-демократичної та радянської форм державності в Білорусії та в Україні. Виходячи з необхідності проведення генетичного аналізу витоків та причин цих явищ увага буде надана і білорусько-українським взаєминам початку ХХ століття та періоду Першої світової війни.

На сьогоднішній день в російській історіографії події 1917-1918 рр. розглядаються як виник російських революцій – Лютневої та Жовтневої. В той же час в національних регіонах були свої особливості і навіть значні відмінності, що дало привід українським науковцям цей період ідентифікувати як період Української революції. Виник подій в національних районах і їх вплив на російську дійсність був очевидний – в 1922 р. було створено Союз Радянських Соціалістичних Республік на федеративних началах. Виявлені автором архівні матеріали дають можливість обґрунтувати цю точку зору на широкій фактичній базі, репрезентативно представлений офіційними документами, договорами, протоколами зібрань громадських організацій, зїздів та урядових установ, спогадами учасників тих подій.

Подібні дослідження проводяться київським істориком Матвієнко, який займається дипломатичною діяльністю Української держави в 1917-1920 рр., а Мартиненко - дослідник з Ніжина українсько-білоруськими контактами в 1917-1918 рр. Проявляють інтерес до цієї теми і інші українські дослідники Зубко, Сергієнко і інші. Звертаються до теми 1917-1918 і білоруські вчені Павлова, Лебедева, Мазець і інші.

Білоруська і українська державність пройшли важкий шлях випробування в ХХ столітті в протистоянні з імперськими амбіціями російського етносу. Активна боротьба української інтелігенції по відродженню державних традицій в ХІХ столітті (Кирило-Мефодіївське товариство, праці Костомарова, Шевченко, Драгоманова, Грушевського та ін.), масова поява національних газет і журналів сприяли активізації і білоруського національного руху. Вироблені членами Кирило-Мефодіївського товариства ідеї федерації всіх слов'янських народів на чолі з Києвом і необхідності їх об'єднання отримали своє продовження під час Української революції 1917-1920 рр.

Перша національна партія РУП з'явилася в Україні в 1900 році, а перша білоруська в 1902 р. Білоруська революційна громада. Лідери БРГ (з 1903 – Білоруська соціалістична громада) вели переписку з українськими лідерами, аналізували праці Грушевського. З цього часу з'являються і праці українських вчених по історії білоруського народу (Дорошенко, Єфремов), в той же ж час визначні білоруські вчені Довнар-Запольський, Завітневич і інші плідно працювали в київських вузах.

На протязі першої російської революції 1905-1907 лідери українського руху виступили на основах національно-територіальної автономії України в складі Російської федеративної республіки. Ідеали загальнослов'янської федерації рівних у своїх правах народів, представлені Драгомановим, перейняли і лідери білоруського національного руху. Правда білоруси дещо більш стисло підійшли до вирішення цього питання виступаючи лише за обласну автономію Білорусі (значно вужчу по змісту) в складі Росії.

В роки Першої світової війни позиції українського політичного руху значно посилілись, чого не просліджувалось на білоруських землях. До 1915 р. західна частина (з ідейним центром у Вільно) потрапила в зону німецької окупації, що роз'єднало білоруський рух. Лідери Західної Білорусії стояли на позиціях відродження історичного конфедеративного Великого князівства Литовського до 1918 р., а політичні партії та громадські організації, які залишилися у складі Росії притримувалися ідеї обмеженої автономії білоруського краю. В Східній Білорусі найактивніше пропагувалися ці ідеї в середовищі біженців, у стан яких потрапило більш ніж 1 млн. білорусів.

Підйом національного руху в Україні в 1917 р. мав великий вплив на білоруські землі. Найбільш активно в цей час в білоруській пресі та на різних з'їздах обговорювалися праці Грушевського, в яких прозвучали заклики до перетворення Росії в федеративну республіку і надання українському та іншим, в тому числі і білоруському, народам права на реалізацію національно-територіальної автономії. В результаті Лютневої революції актуалізується питання створення Української держави. Обрана всіма українськими організаціями Центральна рада добивається визнання свого існування від Тимчасового уряду уже Другою Уставною грамотою, а в третій - проголошує створення Української республіки.

В Мінську подібні процеси проходили непомітно для власного населення. Створений в квітні 1917 р. Білоруський національний комітет практично не діяв. Намаганні в липні 1917 р. активізувати білоруський рух на прикладі українського (навіть центральний орган використав в назві слово «рада») наштовхнулися на посилення тиску з боку офіційних влад та неприхильності від Рад солдатських депутатів, що особливо проявилось в ході Корніловського перевороту. Оговтавшись, в жовтні 1917 р. спробували знову реорганізувати свій рух, створивши Велику білоруську раду, але на заваді стали події Жовтневої революції, які вивели на порядок денний більш впливову фронтову організацію – Раду народних комісарів Західного фронту і області.

В грудні 1917 р. спільно з близьким до більшовиків Білоруським обласним комітетом селянських депутатів (БОК) представники ВБР провели Всебілоруський з'їзд в Мінську, який висловився за створення Білоруської радянської республіки. Однак і ця спроба видалася невдалою, так як РНК Західного фронту вбачаючи у цьому рішенні загрозу для свого існування розігнала з'їзд. Німецький наступ у лютому 1918 р. сприяв проголошенню Білоруської народної республіки (БНР), але не мав на своїй меті створення сильної білоруської державності. За період свого існування БНР не змогла створити своєї армії, не мала власних фінансів, не отримала міжнародного визнання. В результаті в Білорусі не знайшлося тієї сили яка могла протистояти більшовикам в грудні 1918 р. Уряд БНР без бою залишив Мінськ.

В січні 1918 р. проголошується незалежність УНР, а в березні 1918 р. – БНР. Вихід на міжнародну арену уряд Ради БНР розглядав перш за все у встановленні дипломатичних зв'язків з УРН. Дипломатична місія БНР з квітня по грудень 1918 р. перебуває у Києва. За цей час налагоджуються торгово-економічні зв'язки, БНР виділяється позиція урядом Директорії УНР, встановлюються зв'язки білоруської делегації з представниками інших держав, які перебували у Києві. Активну позицію займає білоруське товариство у Одесі. У зв'язку з несприятливими зовнішньополітичними обставинами у грудні 1918 р. білоруський уряд вимушений був почати період емігрантської діяльності. Українські політичні структури продовжували боротьбу на своїй території до 1920 р.

Реалізація радянської моделі державності в Україна та Білорусії відбувається практично паралельно і мала свої доволі схожі особливості. За цей невеличкий період в очах місцевої еліти повстала своя модель майбутнього національного строю, що привело до конфронтації з більшовицьким центром. Хоча на території Білорусі в листопаді 1917 р. було створено радянську структуру – Обласний виконавчий комітет Західної області і фронту, який відмовляв білорусам на право самовизначення, в той же ж час на протязі 1918 р. лідери цієї організації розробили концепцію створення Західної комуні з центром в Мінську. В Україні уже в грудні 1917 р. була проголошена Українська радянська республіка, але і тут починається боротьба за своєрідність її реалізації. Ці внутрішні проблеми були настільки неприйнятними для Москви, що в січні 1919 р. була навіть ліквідована найбільш «комуністична» по своєму духу структура – Західна комуна (основним ідеалом її лідерів була світова пролетарська революція) і проголошено національне утворення – Білоруська радянська республіка. Про можливість подібних дій відносно інших народів

свідчить той факт, що у лютому 1919 р. БРСР легко була перетворена у Литовсько-Білоруську радянську соціалістичну республіку. В цей же час відбувається друге проголошення Української радянської республіки.

Велика увага у взаємовідносинах поміж цими республіками в 1919 р. приділяється організації торгово-економічної допомоги, підготовці сумісних дипломатичних виступів та створенню воєнно-політичного об'єднання під верховенством радянської Росії. В ході створення Радянського Союзу український та білоруський уряди ще пропонували зберегти зовнішні атрибути незалежності радянських республік, лідери УРСР та БРСР виступали в газетах та під час обговорення проекту СРСР, але Сталін добивається реалізації свого бачення цього союзу, як об'єднання автономних одиниць підпорядкованих жорсткій партійній дисципліні.

Боротьба в 1919-1920 рр. з зовнішніми та внутрішніми противниками радянської влади підводить керівників радянської Росії до необхідності переходу до сильної централізованої системи, яка нетерпимо відноситься до будь-яких проявів вільнодумства. Всі партії національного спрямування та громадські об'єднання, які не підкорилися принципам партійної дисципліни і не визнали верховенство комуністичної партії були визнані антидержавними і антидержавними з навішенням ярлику «контрреволюційні». До створення СРСР про припинення своєї діяльності або злиття з комуністами об'явили всі партії в УРСР та БРСР.

Велику цікавість представляють документи єврейських діячів, які були безпосередніми учасниками українського і білоруського національних рухів, публічні виступи емігрантів та їх преса. Масова антирадянська інформація із емігрантських кругів не давала можливості радянській дипломатії спокійно пропагувати свої ідеали в країнах Західної Європи та Америки. Завдяки цьому довгий час вдавалося керівникам УРСР зберігати самостійні дипломатичні представництва за кордоном і відстоювати ідею незалежної зовнішньої політики. Тим не менш необхідність відновлення торгівлі з Радянським Союзом приводить до укладення договорів з урядами Німеччини, Англії, Франції та інших про визнання СРСР, що приводить до ослаблення позицій емігрантських організацій. Більш слабкі білоруські представники розкололися і частина в 1925 р. заявляє про припинення своєї діяльності. Український уряд в екзилі продовжує свою роботу.

Джерела та література

1. Кукса, А.Н. Взаимодействие национальных движений Белоруссии и Украины в 1917-1922 гг. / А.Н. Кукса. – Минск: РИВШ, 2010.
2. Кукса, А.Н. На пути к самоопределению народов Беларуси и Украины: национально-демократическая модель государственности / А.Н. Кукса. – Минск: БНТУ, 2012.
3. Кукса, А.Н. На пути к самоопределению народов Беларуси и Украины: советская модель государственности / А.Н. Кукса. – Минск: БНТУ, 2012.

УДК [94(470.62):328.13],1919”

М. Глібшук

ВІДДІЛ ПРОПАГАНДИ ПРИ УРЯДІ А. ДЕНІКІНА

У своїй статті автор розглядає питання щодо створення відділу пропаганди при уряді генерала А. Денікіна, його структури та функцій. Особлива увага акцентується на проблемах та прорахунках в роботі цієї установи.

Ключові слова: Відділ пропаганди, Збройні Сили Півдня Росії, Громадянська війна, Білий рух, більшовики.

The article deals with the establishment of the propaganda department of Denikin's government, as well as its structure and functions. Special emphasis is made on the problems and miscalculations in the work of this institution.

Keywords: The propaganda department, the Armed Forces of South Russia, Civil war, White movement, bolsheviks.

Минуле століття для історії Росії було періодом масштабних та радикальних перетворень. Перша та Друга світова війна, події 1917 року і Громадянська війна, радянська модернізація та розпад Радянського Союзу стали тими подіями, які мали кардинальний вплив на долю російської державності. Тим більше, що все це супроводжувалося не тільки величезними демографічними втратами, але й революційними змінами в суспільно-політичній та економічно-економічній царинах. Тому не викликає здивування, що не тільки професійні історики, але й політологи, соціологи та економісти у своїх наукових працях досліджують саме цей відрізок часу.

Однак за своїм значенням та наслідками «Велика російська революція», як зараз називає події з 1917 по 1922 р. частина російської наукової спільноти, посідає особливе місце. Адже одним із підсумків подій 1917-1922 рр. була не лише перемога більшовиків у протистоянні з білогвардійцями та іншими політичними силами, але й створення нової держави – СРСР, з зовсім відмінною від імператорської Росії концепцією політичної та економічної розбудови країни, яка в майбутньому перетворилася на світову наддержаву.

Але, не зважаючи на те, що радянськими, зарубіжними та сучасними російськими науковцями було досліджено чимало аспектів «Великої російської революції» (1917-1922 рр.), все ж залишається чимало питань, які ще є недостатньо дослідженими та потребують нового наукового підходу.

Однією з таких перспективних тем для наукових досліджень залишається історія Білого руху Півдня Росії, зокрема вивчення державно-політичної моделі, яка існувала під час правління Головнокомандувача Збройних Сил Півдня Росії (далі - ЗСПР) генерал-лейтенанта А. Денікіна. Тому метою даної наукової статті є висвітлення структури, функцій та місця відділу пропаганди у владній конструкції генерала Денікіна.

Ще у вересні 1918 р. генерал М. Алексеев, який тоді формально виконував роль лідера Добровольчої армії, створив інформаційний відділ (осведомительный отдел - Осваг). Завдання, які були поставлені перед цим органом, полягали «в інформуванні командування про політичне становище в країні, роз'ясненні населенню про роботу і цілі Добровольчої армії та агітації за її ідеї» [5, с. 334]. Щодо агітаційної роботи, то усна форма в той час була досить елементарною, а письмова обмежувалася лише одним розповсюдженням листівок. Однак до початку 1919 року ця установа показала свою повну невідповідність, і Особлива нарада (владний інститут, який в законодавчій царині був радничим органом, а в сфері управління виконував функції уряду) ухвалила рішення про створення нового відділу пропаганди [5, с. 334].

У своїх мемуарах Денікін відзначав, що «головним завданням нової структури було поширення по всій території Росії і закордоном правдивих свідчень як про більшовизм, так і про боротьбу з ним на Півдні» [5, с. 335]. Також відділ пропаганди мав пропагувати серед населення ідеї, за які веде боротьбу командування Добровольчої армії, завойовувати симпатії народних мас, висвітлювати різні проблеми в потрібному для білогвардійців світлі, тощо [8, с. 560].

Начальником нового відділу був призначений М. Парамонов, яскравий представник творчої інтелігенції Дону, відомий видавець та політичний діяч. Однак він не довго очолював дану установу. Причиною звільнення стала незадоволеність вищого військового керівництва його політичною позицією: явна прихильність Парамонова до соціалістичного табору йшла в розріз з політичним курсом Особливої наради. Результатом цього стала відставка Парамонова [13, с. 73].

Звільнення Парамонова чітко продемонструвало небажання лідерів Добровольчої армії співпрацювати з будь-якими соціалістичними силами та їх представниками. На відміну від уряду Верховного правителя Росії О. Колчака, де працювали представники деяких лівих політичних сил, Денікін не вважав за потрібне йти на співпрацю з ними. Адже для представників вищого білогвардійського генералітету саме ліві політичні сили були винуватцями не лише розвалу армії, але й Жовтня 1917 р. та зрадниками Вітчизни, які підписали ганебний сепаратний мир з кайзерівською Німеччиною. Тому денікінська адміністрація не шукала шляхів співпраці з різними лівими політичними партіями та організаціями.

Очолити відділ пропаганди було запропоновано професору К. Соколову, відомому політику та представнику партії кадетів. Перед тим, як очолити таку важливу установу, К. Соколов зібрав детальну інформацію про цей орган та виступив з доповіддю на засіданні Особливої наради. Він навів цілу низку фактів, які демонстрували невідвий механізм роботи даної структури, та запропонував реформувати її. Однак така пропозиція не викликала підтримки. Адже реорганізація установи фактично б паралізувала діяльність Освагу. Але, не зважаючи на це, Соколов все ж погодився очолити даний орган [13, с. 73-74].

Щодо структури відділу пропаганди, то вона була побудована наступним чином. Начальником, як вже відзначалося, був професор Соколов. Його помічниками – полковник Енгельгард та професор Грімм. Безпосередньо відділ складався з таких частин: 1) інформаційна; 2) агітаційна; 3) організаційна; 4) літературно-публіцистична; 5) художньо-агітаційна; 6) технічна; 7) загальна [3, с. 1-3].